

ઊંઝા તાલુકાના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની સેવાઓ અને સુવિધાઓનો અભ્યાસ

ડૉ.દિપ્તિબેન વી. પટેલ

ગ્રંથપાલ,

પટેલ રા.ના.બાળવોત (મોરારજી), શ્રી સરસ્વતી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, ઊંઝા.

૧. પ્રસ્તાવના

સાર્વજનિક ગ્રંથાલય પૂર્ણ સ્વતંત્ર શૈક્ષણિક સંસ્થા છે. તે સામાન્ય માણસોને આજીવન જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં ઉપયોગી બને છે. આધુનિક ટેકનોલોજી સાથે પુસ્તકાલયનું મહત્વ અને સેવાઓનો વ્યાપ વધતો જાય છે. ટેલીકોમ્યુનિકેશન અને કોમ્પ્યુટરના યુગમાં પુસ્તકાલયો પણ વધુ સુસજ્જ અને અદ્યતન થતા ગયા છે અને આજનો યુગ ઈ-લાઈબ્રેરી અને ઈ-બુક્સનો છે જે ખરેખર માહિતી વિજ્ઞાનક્ષેત્રે એક મોટી સિધ્ધિ છે. સમાજની વૈજ્ઞાનિક, રાજકીય, સાંસ્કૃતિક અને આર્થિક પ્રગતિમાં પુસ્તકાલયોનો ફાળો ખૂબ જ મહત્વનો છે. તેમાં પણ વિશાળ સમાજના અબાલ-વૃધ્ધ, અભણ, શિક્ષિત વગેરેની વાંચન ભૂખને સંતાપ આપતાં જાહેર ગ્રંથાલયો જેવા કે રાષ્ટ્રીય ગ્રંથાલયો, પ્રાદેશિક ગ્રંથાલયો, શહેરી ગ્રંથાલયો, તાલુકા ગ્રંથાલયો અને ગ્રામ્ય ગ્રંથાલયો સમાજમાં આગવું સ્થાન ધરાવે છે.

૨. વિષય પસંદગી અને સમસ્યા કથન

જીવન ઘડતરનો પાયો કંડારનાર, પ્રાથમિક શિક્ષણથી જ જાહેર પુસ્તકાલયનાં વિચારોને વાસ્તવિક સ્વરૂપ આપવાની માનસિકતા સાથે ઊંઝા તાલુકામાં આવેલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની સેવાઓ અને સુવિધાઓનો અભ્યાસ કરી, તેના દ્વારા વિશાળ સમાજને મળતાં યોગદાનનો અભ્યાસ કરવાની ઈચ્છાથી પ્રેરાઈને સંશોધકે પ્રસ્તુત વિષય પસંદ કરેલ છે.

“ ઊંઝા તાલુકાના સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોની સેવાઓ અને સુવિધાઓનો અભ્યાસ ”

૩. સંશોધનના હેતુઓ

- ઊંઝા તાલુકામાં કેટલા સાર્વજનિક ગ્રંથાલયો આવેલા છે? તે જાણવું.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોનું ભવન, સાધન સામગ્રી તથા યોગ્ય શૈક્ષણિક લાયકાત ધરાવતો સ્ટાફ વગેરે માહિતી પ્રાપ્ત કરવી.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોની ભૌતિક સુવિધાઓની જાણકારી મેળવવી.
- ગ્રંથાલયોની સેવાઓ અને સુવિધાઓના વિકાસ માટે મળતી સરકારી ગ્રાન્ટનું પ્રમાણ જાણવું

૪. સંશોધનનું મહત્વ

- સામાજિક, શૈક્ષણિક અને સાંસ્કૃતિક જીવનમાં સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોનું મહત્વ જાણી શકાય.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના વિકાસ માટે મળતી સરકારી ગ્રાન્ટ વિશે જાણી શકાય.
- ઊંઝા તાલુકાના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોની સેવાઓ અને સુવિધાઓ વિશે જાણી શકાય.
- ઊંઝા તાલુકાના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોની ભૌતિક સુવિધાઓ વિશે જાણી શકાય.

૫. સંશોધનની મર્યાદાઓ

- પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ફક્ત ઊંઝા તાલુકાના જ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોનો અભ્યાસ કરેલ છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનમાં મુલાકાત અને સર્વેક્ષણ પધ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. ઊરૂપે આવેલી માહિતી અધુરી કે ખોટી હોય તો તેટલે અંશે સંશોધન કાર્ય મર્યાદિત બને છે.

૬. ઉત્કલ્પના

- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને સરકાર તરફથી વિશેષ અનુદાન આપવામાં આવે છે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોનો મહામ ઉપયોગ થાય છે.
- સાર્વજનિક ગ્રંથાલયો દ્વારા ઊમ સેવાઓ આપવામાં આવે છે.
- તમામ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોનું યાંત્રીકરણ થયેલ છે.

૭. માહિતી એકત્રીકરણની પ્રક્રિયા અને માહિતી વિશ્લેષણ માટેની પદ્ધતિ

માહિતી એકત્રીકરણની પ્રક્રિયા માટે માહિતી એકત્રીકરણનાં વિવિધ ઉપકરણો પૈકી પ્રશ્નાવલિ પદ્ધતિ સંશોધકે ઉપયોગ કરેલ છે. પ્રશ્નાવલી દ્વારા એકત્રિત કરેલ માહિતીનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવેલ છે, જેમાં સંસ્થાઓ તથા આંકડાઓની સારણી દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

૮. ઊંઝા તાલુકાના ગ્રંથાલયો**ક્રમ ગ્રંથાલયનું નામ સ્થળ સ્થાપના વર્ષ ક્ષેત્રફળ(ચો.ફૂ)**

૧. શેઠ મગનલાલ રવિકરણદાસ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય ઊંઝા ૧૯૦૯ ૧૮૦૦
૨. શ્રી રાવલ હરનારાયણ ભુંદરજી સાર્વજનિક ગ્રંથાલય ઉનાવા ૧૯૧૨ ૧૫૦૦
૩. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય બ્રાહ્મણવાડા બ્રાહ્મણવાડા ૧૯૧૨ ૮૦૦
૪. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કામલી કામલી ૧૯૧૩ ૬૦૦
૫. શ્રી ઐઠોર સાર્વજનિક ગ્રંથાલય ઐઠોર ૧૯૧૩ ૧૨૦૦
૬. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વિશોળ વિશોળ ૧૯૨૬ ૮૫૦
૭. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કરણપુર કરણપુર ૧૯૩૭ ૫૦૦
૮. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વણાગલા વણાગલા ૧૯૩૭ ૧૨૦૦
૯. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કરલી કરલી ૧૯૫૨ ૫૦૦
૧૦. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કહોડા કહોડા ૧૯૫૪ ૬૦૦
૧૧. સાર્વજનિક ગ્રંથાલય ટુંડાવ ટુંડાવ ૧૯૫૮ ૧૨૦૦
૧૨. લીંડી સાર્વજનિક પુસ્તકાલય લીંડી ૧૯૬૩ ૩૦૦
૧૩. ત્રિકમદાસ નાગરદાસ પટેલ સાર્વજનિક પુસ્તકાલય મકતુપુર ૧૯૮૯ ૧૫૦૦
૧૪. ગ્રામ ગ્રંથાલય સહ સાંસ્કૃતિક કેન્દ્ર સૂરજનગર ૨૦૧૧ ૩૫૦
૧૫. નવજીવન સાર્વજનિક પુસ્તકાલય દાસજ ૨૦૧૩ ૪૦૦

૯. ગ્રંથાલય સુવિધાઓ

- ભવન: ૧૨ ગ્રંથાલયોને પોતાનું સ્વતંત્ર મકાન છે. જ્યારે બાકીના ૩ ગ્રંથાલયો ભાડાના મકાનમાં ચલાવે છે. બે ગ્રંથાલયો ૬ ખંડો, બે ગ્રંથાલયો ૫ ખંડો ધરાવે છે અને બે ગ્રંથાલયો ૪ ખંડો ધરાવે છે. બાકીના ગ્રંથાલયો ૪ થી ઓછા ખંડો ધરાવે છે.
- અલગ વાંચન ખંડ : દરેક ગ્રંથાલયોમાં અલગ વાંચનાલયની સુવિધા ઉપલબ્ધ છે.
- બુલેટિન બોર્ડ: ઊંઝા તાલુકાના ૭ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં બુલેટિન બોર્ડની વ્યવસ્થા છે જ્યારે અન્ય ૮ ગ્રંથાલયોમાં બુલેટિનબોર્ડની વ્યવસ્થા નથી.
- અંગત સાધન મુકવાની સગવડ : ૫ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં અંગત સાધન મુકવાની સગવડ છે જ્યારે બાકીના ૯ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં આ સગવડ નથી.
- હવા ઉજાસની સગવડ છે : ઊંઝા તાલુકાના તમામ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોના મકાનમાં હવા-ઉજાસની સગવડ છે.
- વિશિષ્ટ ગ્રંથ સામગ્રીની માહિતી : ઊંઝા તાલુકાના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં આયુર્વેદિક, ધાર્મિક, સાંસ્કૃતિક, વિજ્ઞાનને લગતા પુસ્તકો, સામાન્યજ્ઞાનને લગતા પુસ્તકો, જૈનધર્મને લગતા પુસ્તકો જેવી વિશિષ્ટ ગ્રંથસંગ્રહની માહિતી સંગ્રહાયેલ છે.

- ગ્રંથાલયમાં આવતા વર્તમાનપત્રોની સંખ્યા : ઊંઝા તાલુકાના ૧૧ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ૩ દૈનિકપત્રો આવે છે જ્યારે અન્ય ૩ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ૨ દૈનિકપત્રો આવે છે. ૧ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ૧ દૈનિકપત્ર આવે છે. મોટાભાગના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયમાં આવતાં દૈનિકપત્રો ગુજરાતી ભાષામાં આવે છે.
- સામાયિક અંગેની માહિતી : સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કામલીમાં સૌથી વધુ સામાયિક લવાજમથી લાવવામાં આવે છે જ્યારે સૌથી ઓછા સામાયિક સાર્વજનિક ગ્રંથાલય વણાગલા, વણાગલામાં આવે છે.
- વાચકો માટે પૂરતા પ્રમાણમાં સગવડ છે. : ઊંઝા તાલુકાના તમામ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં વાચકોની બેસવાની સગવડ પૂરતા પ્રમાણમાં છે પરંતુ ગ્રંથાલયોમાં વિશિષ્ટ વાચકોની બેસવાની અલગ સુવિધા નથી.
- ઈ-બુક્સ : ઊંઝા તાલુકાના કોઈપણ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ઈ-બુક્સ ખરીદવામાં આવતું નથી.
- ફરતા પુસ્તકાલયની સગવડ : ઊંઝા તાલુકાના તમામ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ફરતા પુસ્તકાલયની સગવડ નથી.
- દ્રશ્ય-શ્રાવ્ય સાધન સામગ્રી : ઊંઝા તાલુકાના ફક્ત ૧ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં દ્રશ્ય-શ્રાવ્ય સાધન સામગ્રી છે.
- ઈન્ટરનેટ, આધુનિક ટેકનોલોજી : ઊંઝા તાલુકાના ફક્ત ૧ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય, શેઠ મગનલાલ રવિકરણદાસ સાર્વજનિક ગ્રંથાલય કમ્પ્યુટરાઈઝડ થયેલ છે તથા ઉપભોક્તાઓ માટે ઈન્ટરનેટ તેમજ આધુનિક ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ થાય છે.
- ગ્રંથાલય સેવાઓ : ઊંઝા તાલુકાના મોટાભાગના સાર્વજનિક ગ્રંથાલયો દ્વારા પુસ્તક આપ-લ સેવા, પુસ્તક શોધવામાં મદદ, સમાચાર પત્રોની કટીંગ સેવા, આંતર ગ્રંથાલય લેવડ-દેવડ સેવા, સંદર્ભ સેવા અને સંશોધન ક્ષેત્રે સેવા પુરી પાડવામાં આવે છે.

૧૦. તારણો

- ઊંઝા તાલુકામાં ૨૩ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયો આવેલા છે.
- આ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોને મળતી સરકારી સહાય અપૂરતી છે જેની ગ્રંથાલય સેવાઓ ઉપર અસર પડે છે.
- આ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં લાયકાત ધરાવતા ગ્રંથપાલ તથા અન્ય સ્ટાફની પૂરતી સંખ્યા ઢોવી જોઈએ.
- આ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોમાં ભૌતિક સુવિધાઓ જરૂર પૂરતી નથી.
- આ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયો ફરતા પુસ્તકાલયની સગવડ માટે ઈચ્છા ધરાવે છે.
- ઓપેક અને વેબ ઓપેક, ઝેરોક્ષ સેવા, પ્રલેખ સેવા, ઈન્ટરનેટ, અનુવાદ, અદ્યતન અવબોધન, વાંડમય સૂચિ, આંતર ગ્રંથાલય લેવડ-દેવડ સેવા નહિવત્ પ્રમાણમાં આ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયો દ્વારા આપવામાં આવે છે.

૧૧. ઉપસંહાર

ઊંઝા તાલુકાના તમામ સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોની સેવાઓ અને સુવિધાઓની આંકડાકોય માહિતી તથા સેવાઓનો વિશ્લેષણાત્મક ચિતાર રજૂ કર્યો છે. આજે જ્યારે વિશ્વના વિકસિત દેશોમાં ઉપભોક્તાઓને ગ્રંથાલય સેવા પૂરી પાડવા માટે આધુનિક ટેકનોલોજી પ્રયોજાય છે, ત્યારે આપણે તે પણ સ્વીકારવું પડે છે કે આપણે ત્યાં જુની પુરાણી પદ્ધતિઓ અસ્તિત્વમાં છે તે બદલીને પુસ્તકાલય સેવાને પ્રભાવિ અને અસરકારક બનાવવી પડશે. આ માટે ગ્રંથાલયોએ આધુનિક ટેકનોલોજીને અપનાવી રાષ્ટ્રીય ચારિત્ર્ય ઘડતરમાં સહાયરૂપ બનવું જરૂરી છે.

સંદર્ભસૂચિ

૧. દેસાઈ હરિભાઈ ગુલાબભાઈ : ‘સંશોધન પ્રવિધિઓ’, યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય, અમદાવાદ.૫.૬૭.
૨. રામજીભાઈ એમ.પટેલ (૨૦૧૦). ‘ઊંઝાની અસ્મિતા’, (પ્રથમ આવૃત્તિ), ઊંઝા, કલાસિસ ઓફસેટ. પૃ.૩૨.
૩. ચૌહાણ મીનળ, ‘સાર્વજનિક ગ્રંથાલયોની સામાજિક ભૂમિકા’, સેજન પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૧૯૮૩.
૪. <http://vlist.in/sub-district/03753.html>